

Testování drog ve školách na severní Moravě

Usnesení Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky

Rada na svém jednání dne 18. července 2016 přijala hlasy přítomných členů 14 pro – 0 proti – 0 se zdržel usnesení č. 07/0716 ve znění:

Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky

1. bere na vědomí

souhrnnou informaci o testování drog ve školách na severní Moravě uvedenou v tomto materiálu,

2. nedoporučuje

a) použít metody vyšetřování drog a jejich metabolitů v odpadních vodách jako hlavní metody monitorování drogové situace na národní nebo lokální úrovni, přičemž tuto metodu považuje za doplňkovou metodu monitoringu drogové situace za předpokladu dodržení metodických standardů a etických principů výzkumu na lidech,

b) plošné testování drog a jejich metabolitů ze vzorků biologického materiálu žáků jako metodu monitorování drogové situace ani jako nástroj prevence nebo protidrogové politiky na školách,

3. doporučuje

a) zřizovatelům a vedení školských zařízení při realizaci prevence rizikového chování ve školských zařízeních vycházet z Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 21 291/2010–28, případně z dalších metodických dokumentů schválených resorty či Radou,

b) zřizovatelům a vedení školských zařízení při zapojování externích subjektů do realizace prevence rizikového chování ve školských zařízeních dávat přednost těm subjektům, které mají certifikát odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování podle usnesení vlády ze dne 7. června 2006 č. 693,

c) představitelům obecních a krajských samospráv při monitorování drogové situace a při realizaci protidrogové politiky na místní úrovni vycházet z principů Národní strategie protidrogové politiky a navazujících akčních plánů a Metodického doporučení pro realizaci protidrogové politiky v krajích a obcích a její koordinaci schváleného Radou usnesením č. 09/0116 dne 28. ledna 2016,

4. žádá

a) ministryni školství, mládeže a tělovýchovy, aby situaci v oblasti realizace preventivních programů škol v Orlové prověřila do 31. 12. 2016

b) národního protidrogového koordinátora, aby prověřil způsob realizace protidrogové politiky v Orlové a případně v dalších dotčených obcích na severní Moravě, a aby podal Radě zprávu do 31.12.2016

c) národního protidrogového koordinátora, aby s tímto usnesením a s Metodickým doporučením pro realizaci protidrogové politiky v krajích a obcích seznámil neprodleně představitele obcí a krajů a krajské a místní protidrogové koordinátory.

Souhrnná informace o testování drog ve školách na severní Moravě

Na začátku dubna zveřejnila média zprávy o tom, že vysoký podíl žáků devátých tříd základních škol v Orlové užívá nelegální drogy.¹ Objevily se údaje, že jde až o čtvrtinu žáků a problémem je především pervitin. Zprávy měly naléhavý charakter upozorňující na celou věc jako na závažný společenský problém.

Dne 5. května 2016 uspořádala v Ostravě organizace Accendo – Centrum pro vědu a výzkum, z.ú., workshop s podtitulem Protidrogová politika měst – od měření k řešení, na kterém prezentovala výsledky ze škol v Orlové. Šlo o uzavřenou akci, které se údajně zúčastnilo 30 představitelů měst - starostové, radní, protidrogoví koordinátoři, ředitelé městských policií, zástupci sociálních služeb z Orlové, Bohumína, Karviné, Ostravy, Havířova, Opavy, Frýdku-Místku a Bruntálu, představitelé kraje včetně krajské protidrogové koordinátorky a krajské koordinátorky prevence rizikového chování, ministerstva vnitra a Národní protidrogové centrály SKPV Policie ČR.

Poté 17. května 2016 poslal ředitel organizace Accendo doc. Hruška předsedovi vlády a ministryni školství, mládeže a tělovýchovy e-mail s příloženými závěry z výše uvedeného workshopu – příloha 1. Tyto závěry s odkazem na výsledky z Orlové a zejména na „vyšší validitu“ měření z odpadních vod zpochybňují výsledky monitorování drogové situace tradičními epidemiologickými metodami a doporučují řadu kroků v protidrogové politice v duchu „změny úhlu pohledu na celou problematiku“ a jiných požadavků „než jsou specifika pohledu a práce sociálních služeb“. Zasláný dokument obsahuje v příloze sadu údajů, mimo jiné výsledky měření odpadních vod na ZŠ v Orlové, výsledky testování slin žáků ZŠ v Orlové, výsledky dotazníkového průzkumu mezi žáky ZŠ v Orlové a také evidenci případů řešení výskytu rizikového chování mezi žáky ZŠ v Orlové.

Zástupci odborné veřejnosti a institucí, které jsou členy Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky², reagovali na zaslání výše uvedených závěrů dne 26. května 2016 zveřejněním společného odborného stanoviska k testování odpadních vod a následnému plošnému testování žáků na přítomnost omamných a psychotropních látek. V něm zpochybnili zveřejněné metody a výsledky, neboť „přinášejí rozporuplné výsledky“, takže „výsledný obraz situace je nejasný, nesourodý a zveřejněné výstupy zavádějící, neboť vzbuzují pocit vysokého užívání drog mezi školáky a záměrně vyvolávají strach mezi veřejností.“ Toto společné vyjádření je uvedeno v příloze 2.

Společnost Accendo následně reagovala prohlášením, které poslala vybraným členům RVKPP (ministrům a zástupci Asociace krajů ČR) a které je uvedeno v příloze 3. V něm opět poukazuje na přesnost měření z odpadních vod s odkazem na Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, který prováděl laboratorní analýzu odpadních vod ze ZŠ z Orlové a reakci odborníků popisovanou v předchozím odstavci za „zpochybnování zveřejněných metod a výsledků“, které se pokouší „utlat alarmující výsledky a tím celou situaci zahladit“. S odkazem na podporu Národní protidrogové centrály Policie České republiky se Accendo dovolává svého práva i povinnosti „bránit děti i občany před sociopatologickými jevy“. V reakci opakuje závěry z workshopu v Ostravě dne 5. května a doplňuje ji statistickými údaji převzatými od Národního monitorovacího střediska pro drogy a závislosti.

Vzhledem k tomu, že do celé kauzy jsou zapojeni členové RVKPP a podle společnosti Accendo se ke školám v Orlové a Bohumíně přidávají další v regionu a zastupitelé obcí údajně oslovují

¹ např.: <https://www.novinky.cz/krimi/399718-ctvrtina-devataku-v-orlove-bere-drogy-vetsinou-pervitin-ukazal-pruzkum.html>, http://ostrava.idnes.cz/reakce-na-vysledky-testovani-devataku-v-orlove-na-drogy-pjs-/ostrava-zpravy.aspx?c=A160408_080018_ostrava-zpravy_woj, <http://tn.nova.cz/clanek/desive-zjisteni-kazdy-ctvrty-devatak-v-orlove-bere-drogy.html> [zobrazeno 2016-06-03]

² Národní protidrogový koordinátor, Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta VFN a UK v Praze, Česká asociace adiktologů, A.N.O. – Asociace nestátních organizací poskytujících adiktologické a sociální služby pro osoby ohrožené závislostním chováním, Oddělení prevence Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Společnost pro návykové nemoci České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně.

Výzkumný ústav vodohospodářský a žádají o měření odpadních vod, byla tato situace projednávána na společném jednání Výboru zástupců resortů a institucí a Výboru zástupců regionů dne 28. června 2016. Členové obou výborů, zejména zástupci odborné společnosti, krajský protidrogový koordinátor a resorty doporučují, aby se Rada uvedenou situací na svém jednání zabývala a zaujala k tomu stanovisko. Zdrženlivý postoj k projednávání této problematiky na Radě mělo hlavně ministerstvo vnitra a ministerstvo zdravotnictví.

Radě je níže předkládána kritická odborná analýza podkladů, které společnost Accendo poskytuje médiím a politickým představitelům:

- V informacích poskytnutých od společnosti Accendo se uvádí, že koncentrace metamfetaminu v odpadní vodě u paty školy dosáhla 132,8 ng/l. Nebyl uveden průtok odpadní vody systémem, což je základní podmínka kvantifikace spotřebovaných drog. Nicméně za předpokladu produkce 100 tis. litrů odpadní vody celou ZŠ denně, za předpokladu 60% čistoty pervitinu a za použití korekčního faktoru 2,3 pro metamfetamin z literatury (odpovídá to tomu, že cca 40 % užitého metamfetaminu se vyloučí močí nezměněno), lze spotřebu metamfetaminu na celé škole odhadnout na 30 mg denně, což není ani jedna dávka. Vzhledem k nadsazení údajů o průtoku se jedná spíše o jednotky miligramů. Měření odpadních vod tedy v rozporu s interpretací Accendo ukázalo naprosto marginální denní prevalenci užívání pervitinu na ZŠ v Orlové. Interpretace údajů je zavádějící a naznačuje nepochopení metody, o kterou se společnost Accendo opírá jako o přesnou a objektivní.
- Výše uvedené údaje o marginální spotřebě pervitinu podporují údaje z dotazníkového průzkumu provedeného společností Accendo na ZŠ v Orlové. Celoživotní prevalence pervitinu dosáhla 2,2 %, prevalence pervitinu v posledních 30 dnech 1,6 %. Celostátní průměrná celoživotní prevalence ve studii ESPAD 2011 mezi šestnáctiletými školáky dosáhla 2,0 %. Rovněž celoživotní prevalence užití konopí na ZŠ v Orlové ukazuje nižší prevalenci než je celorepublikový průměr (v Orlové 25 %, ESPAD ČR 42 %). Výsledky dotazníkového průzkumu ze ZŠ v Orlové tedy vykazují v kontextu průzkumu ESPAD podprůměrné hodnoty.
- V souladu s výše uvedeným jsou vyjádření pedagogů z Orlové v reakci na výsledky zveřejněné organizací Accendo: „My tady žádné problémy s drogami nemáme. Rodiče neměli problém dát souhlas s testováním dětí, což už taky o něčem svědčí. Na nás tak zveřejněné výsledky vrhly špatné světlo,“ uvedl ředitel Základní školy Ke Studánce Milan Fus. Výsledky testů překvapily i ředitelku Základní školy Školní. Také podle ní na tamní škole nebyly s drogami žádné problémy.³
- Rovněž výskyt případů užívání všech nelegálních drog na všech ZŠ v Orlové (17 případů ročně) podporují údaje o tom, že spotřeba pervitinu odpovídá velmi nízkým hodnotám naměřeným v odpadní vodě.
- Klíčovými prvky v epidemiologii odpadních vod jsou způsob odběru vzorků a tzv. back calculation, což je souhrnný termín pro celou řadu korekcí a předpokladů, kterými se extrapoluje zjištěná koncentrace v odpadní vodě na odhad zkonsumovaného množství a velikosti uživatelské populace na území pokryté kanalizací. Podle standardní metodiky by se měla metoda odhadu z odpadních vod používat na území pokrývajícím minimálně 10 tis. osob, protože individuální variabilita ve vylučování drog a metabolitů je předmětem značných systematických chyb, pokud se metoda aplikuje na malé populace. Aplikovat metodu na skupinu několika stovek osob (např. ve škole) je z tohoto hlediska bez dalších metodologických opatření naprosto chybné.
- Součástí testování v Orlové bylo i testování slin žáků na přítomnost drog. Testování prováděla Městská policie Orlová podle společnosti Accendo imunochemickými screeningovými testy Rapid WIPE S. Testy jsou v podkladech poskytovaných společností Accendo označovány jako „forenzní test“, což je naprosto zavádějící označení, neboť výsledky imunochemického screeningu je potřeba konfirmovat jednoznačnou identifikací drogy chromatografickými metodami. Nespecifičnost imunochemických screeningových metod je charakterizována tzv. zkříženou reakcí, při které test indikuje přítomnost jiné látky než látky ze skupiny, pro kterou byl vyroben. Objevují se tedy falešně pozitivní výsledky, a to zvláště u testů na amfetamin a metamfetamin,

³ zdroj: http://ostrava.idnes.cz/reakce-na-vysledky-testovani-devataku-v-orlove-na-drogy-pjs-/ostrava-zpravy.aspx?c=A160408_080018_ostrava-zpravy_woj [zobrazeno 2016-06-02]

protože vzhledem k jednoduchosti jejich molekuly je obtížné vyvinout specifické protilátky používané v testech. Falešnou pozitivitu testu na metamfetamin vyvolává např. metylfenidát (Ritalin), tj. lék používaný u dětí při léčbě poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD), která je u dětí velmi častá. Falešnou pozitivitu mohou vyvolat také antiastmatika, antihistaminika (např. promethazin), nebo efedrin, pseudoefedrin nebo fenylefrin, které se nacházejí v nosních kapkách (např. Humex nosní kapky) nebo tabletách (např. Clarinase) užívaných při rýmě nebo alergické rýmě. Výskyt ADHD u dětí je 3–7 %, výskyt alergické rýmy 20–25 %, výskyt lékařem potvrzeného astmatu byl zjištěn na severní Moravě u 12 % dětí, alergie u 30 % dětí. Podle literatury může podíl falešně pozitivních výsledků dosáhnout až několika desítek procent. Svou roli hraje také správný postup při samotném odběru materiálu a testování. Pravděpodobnost falešně pozitivního výsledku je tedy vysoká a potvrzení výsledků chromatograficky je proto nutné. Vydávat orientační výsledky za definitivní je odborně pochybné. Označovat tyto testy za forenzní je klamavé.

Materiály zaslané společností Accendo obsahují celou řadu dalších nepřesností a závad. Jejich společným rysem je to, že zatímco výsledky prezentované společností Accendo ukazují na velmi nízký až podhodnocený výskyt užívání drog, interpretace a rétorika, kterou Accendo používá, je zcela opačná a v rozporu s vlastními výsledky. Kritiku společnost Accendo odmítá a označuje ji jako „bagatelizování“ situace, ale oponentní údaje (viz např. Výroční zprávy o stavu ve věcech drog v ČR v letech 2013 a 2014) ukazují na vyšší míru užívání návykových látek v ČR, než uvádí samo Accendo. Argumentace společnosti Accendo je tedy naprosto paradoxní.

Z informací poskytnutých společností Accendo je tedy zřejmé, že existuje řada nedostatků v aplikaci použitých metod testování odpadních vod a biologického materiálu žáků ZŠ, jejich nepochopení a k zavádějící interpretaci výsledků. Závěry z nich vyplývající jsou zavádějící a matoucí.

V souvislosti s testováním odpadních vod je nanejvýš nutné zmínit rovněž etický aspekt výzkumu. Se zmenšováním spádové oblasti uzlového bodu kanalizační sítě nebo čistírny odpadních vod na jednotlivé objekty (školy, věznice, domy apod.) je potřeba vzít v potaz práva a bezpečí osob účastnících se výzkumu. Zjednodušeně lze říci, že z etického (a právního) hlediska je nepřijatelné vyšetřovat odpadní vodu jedné domácnosti. Do značné míry to platí o objektech typu škola nebo pracoviště a takové výzkumy by měly být předmětem posouzení etickou komisí podobně jako jiné výzkumy na lidech, zejména ty, kde je předmětem výzkumu biologický materiál zkoumaných osob. Accendo nikde v zaslaných materiálech neuvádí, že by byl jeho výzkum posouzen etickou komisí.

Vzhledem k tomu, že společnost Accendo doporučuje zavedení plošného testování ve školách jako metody monitoringu a také preventivní metody, je potřeba zmínit rovněž následující:

- Základním dokumentem upravujícím postup škol při prevenci rizikového chování je Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže⁴. To nedoporučuje plošné testování žáků na drogy, považuje ji za metodu, která není v souladu s dobrou praxí. Testování biologického materiálu žáků na drogy připouští v individuálních odůvodněných případech. Při použití testování je nezbytné, aby s žákem a okolím bylo dál pracováno, tj. aby byla zajištěna návaznost podpůrných preventivních poradenských programů,
- Podle standardů odborné způsobilosti programů školské primární prevence rizikového chování podle usnesení vlády ze dne 7. června 2006 č. 693 nepatří plošné testování žáků mezi metody dobré praxe. Testování odpadních vod nebo žáků nepatří mezi metody první volby ani při hodnocení účinnosti preventivních programů.
- Dostupné důkazy ukazují, že testování na drogy jako součást školské prevence a politiky školy v oblasti drog nepřináší žádné nebo přináší dokonce nežádoucí výsledky. Není doporučováno mezinárodními organizacemi.
- Plošné testování škol nebo žáků škol na drogy je v rozporu se základními principy účinné preventivní práce, kterými jsou:

⁴ č. j. 21 291/2010–28, <http://www.msmt.cz/file/20273> [zobrazeno 2016-06-03]

1. Systematičnost - Tematické rozložení preventivních programů, které jsou propojené a vzájemně na sebe navazují.
2. Včasnost a dlouhodobost - Preventivní programy jsou zahájeny včas a s cílovou skupinou se pracuje po dostatečně dlouhou dobu.
3. Přiměřenost - Programy musí odpovídat věku, mentálním schopnostem a celkovému psychosociálnímu a psychosexuálnímu vývoji dětí.
4. Profesionalita - Programy by měli zprostředkovávat pouze adekvátně vzdělaní profesionálové s odpovídajícím výcvikem.
5. Hodnocení - Každý program by měl projít hodnocením bezpečnosti, kvality a efektivity a měly by být dostupné informace o jeho vhodnosti a pozitivním dopadu.

K nabídce jakéhokoliv preventivního programu, který nesplňuje výše uvedená kritéria a principy, je potřeba přistupovat velmi obezřetně, neboť nelze vyloučit, že se jedná o program neúčinný a nekvalitní.

Monitorování drogové situace v ČR je dlouhodobě prováděno v tzv. Drogovém informačním systému koordinovaném Národním monitorovacím střediskem pro drogy a závislosti. Pokud jde o monitorování drogové situace a realizaci protidrogové politiky na krajské a místní úrovni, je prováděna za koordinace a spolupráce se strukturami RVKPP prostřednictvím sítě krajských a místních protidrogových koordinátorů. Všechny kraje mají své protidrogové politiky definovány ve svých strategických dokumentech a existují koordinační struktury protidrogové politiky na krajské a místní úrovni. Všechny kraje poskytují RVKPP výroční zprávy o realizaci protidrogové politiky na území kraje, tyto zprávy jsou každoročně souhrnně zpracovávány. V lednu 2016 schválila RVKPP Metodické doporučení pro realizaci protidrogové politiky v krajích a obcích a její koordinaci které obsahuje návod na monitorování situace na krajské a místní úrovni a praktické rady a pokyny rovněž pro realizaci protidrogové politiky. Testování odpadní vod ani testování žáků na drogy není součástí doporučených metod.

Je potřeba zdůraznit, že v celé řadě strategických dokumentů týkajících se protidrogové politiky a při realizaci protidrogové politiky v praxi vláda ČR a Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky a všechny partnerské orgány a instituce deklarovaly a demonstrovaly, že monitorování drogové situace a řešení problémů spojených s návykovými látkami v ČR na národní i místní úrovni je prioritním úkolem. Přitom se opírá o ověřené a na důkazech postavené metody a postupy.

S ohledem na výše uvedené argumenty je potřeba výsledky a návrhy společnosti Accendo v oblasti testování odpadních vod a žáků škol na drogy a jejich metabolity odmítnout jako odborně pochybné a matoucí. Školám ani místním samosprávám se za současné situace nedoporučuje jejich realizace.

Zdroje:

Brahm, N. C., Yeager, L. L., Fox, M. D., Farmer, K. C., & Palmer, T. A. (2010). Commonly prescribed medications and potential false-positive urine drug screens. *Am J Health Syst Pharm*, 67(16), 1344-1350. doi: 10.2146/ajhp090477

Cahová, P., Pejčochová, J., Ošlejšková, H. (2010) Hyperkinetická porucha/ADHD v dospívání a dospělosti: diagnostika, klinický obraz a komorbidita. *Neurologie pro praxi*, 11(6), 373-377.

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2011). *European drug prevention quality standards. A manual for prevention professionals*. Lisbon: EMCDDA.

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2016), *Assessing illicit drugs in wastewater: advances in wastewater-based drug epidemiology*, Insights 22, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Lehmert, K. Věrohodnost výsledků testů na omamné a psychotropní látky. Bulletin Národní protidrogové centrála, 2/2016, 48-57.

Mravčík, V., Chomynová, P., Grohmannová, K., Janíková, B., Grolmusová, L., Tion Leštinová, Z., Vopravil, J. (2015). Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2014. Praha: Úřad vlády České republiky.

Mravčík, V., Chomynová, P., Grohmannová, K., Nečas, V., Grolmusová, L., Kiššová, L., Jurystová, L. (2014). Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2013. Praha: Úřad vlády České republiky.

Nešpor, K. (2011). Falešná pozitivita vyšetření na psychoaktivní látky a užívání léků. www.drnespor.eu/Fapo.doc [2016-06-07]

Pohunek, P. (2012). Výskyt astmatu a dalších respiračních onemocnění u školních dětí v Ostravě. Alergie. 14(3), 169-178.

Pompidou Group of the Council of Europe (2008). Drug testing at school and in the workplace, opinion and related reports as appendix, by Committee on ethical issues and professional standards on the subject (P-PG/Ethics(2008)5 E 01 March 2008). Strasbourg: Council of Europe. Available at <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1479197&Site=DG3-Pompidou&direct=true> [2016-06-08].

Prichard, J., Hall, W., de Voogt, P., & Zuccato, E. (2014). Sewage epidemiology and illicit drug research: the development of ethical research guidelines. Sci Total Environ, 472, 550-555. doi:10.1016/j.scitotenv.2013.11.039

Saitman, A., Park, H. D., & Fitzgerald, R. L. (2014). False-positive interferences of common urine drug screen immunoassays: a review. J Anal Toxicol, 38(7), 387-396. doi: 10.1093/jat/bku075

Seberová, E. (2004). Alergický rýma u dětí a adolescentů. Pediatrie pro praxi 2/2004., 69-74.

United Nations Office on Drugs and Crime. (2015). International Standards on Drug Use Prevention. Vienna: United Nations.

van Nuijs, A. L. N., Castiglioni, S., Tarcomnicu, I., Postigo, C., Lopez de Alda, M., Neels, H., Covaci, A. (2011). Illicit drug consumption estimations derived from wastewater analysis: a critical review. The Science of the total environment, 409(19), 3564-3577.
